

LUDO ABICHT

Omtrent dit boek

Toen Jurgen Slembrouck me in april 2013 vroeg zijn oproep om het dragen van de hoofddoek voor ambtenaren in functie te verbieden te ondernemen heb ik even geaarzeld of ik het toch niet zou doen. Niet omdat het hier om een eminente club ging van geëngageerde, humanistische en progressieve Vlaamse intellectuelen, maar op de eerste plaats omdat het een redelijk voorstel leek: *principiis obsta*; er moet inderdaad ergens een dam opgevoerd worden tegen de stijgende vloed van pogingen om de verworvenheden van de verlichting na meer dan twee eeuwen strijd opnieuw ter discussie te stellen of terug te dringen. En ten tweede omdat ik het fundamenteel eens was met de doelstellingen die deze oproep in *De Standaard* (2 maart 2013) gemotiveerd hebben. Mijn reactie, die de volgende dag in dezelfde krant verscheen, was dan ook op geen enkele manier tegen deze doelstellingen ge-

richt, integendeel. Wél werd erop gewezen dat er wellicht andere en betere methodes konden bedacht worden om de dringend noodzakelijke dialoog met de moslimgemeenschap over onze gezamenlijke democratische toestand, dat wil zeggen over de kern van de zaak, voort te zetten en te verdiepen.

Dit is, kort samengevat, de situatie die aanleiding heeft gegeven tot het schrijven van de hier volgende essays: alle auteurs zijn het namelijk volmondig en zelfs enthousiast met u eens dat we onze geseculariseerde samenleving als een kostbaar en wereldwijd bedreigd goed moeten verdedigen, uitbreiden en beschermen, in het belang van letterlijk al onze medeburgers. Maar we twijfelen er ernstig aan of dit streefdoel door een dergelijk veralgemeend hoofddoekenverbod bereikt zal kunnen worden. Vanzelfsprekend is het imperatief dat we allen samen – dat wil hier zeggen verantwoordelijke en dus tolerante christenen, atheïsten en moslims – onder geen enkel voorwendsel dulden dat een aantal gefanatiseerde islamisten of, zoals in de Verenigde Staten en Israël, protestantse fundamentalisten, rooms-katholieke integristen en ultraorthodoxe joden pseudowetenschappelijke theorieën in het onderwijs willen binnensmokkelen of hun heilige schriften als historische waarheden aan de hele maatschappij willen opdringen. Vanzelfsprekend sluiten mensen, die niet tot een open dialoog tussen aanhangers van de verschillende levensbeschouwingen en godsdiensten bereid of in staat zijn, zichzelf buiten het permanente discours dat nu eenmaal aan de basis ligt

van een functionerende democratie. Wie de essays in deze bundel aandachtig en onbevooroordeeld leest, iets wat men uiteraard van kritische intellectuelen mag verwachten, zal merken dat dit de basisteneur is van alle voorliggende teksten. Zodat het verstandig lijkt de hele discussie uit de sfeer van het wederzijdse wantrouwen te lichten en ons op de reële punten van verschil en geschil te concentreren. In het *nawoord*, dat wil dus zeggen na de lectuur ervan, ga ik daar iets dieper op in.

Mark Van de Voorde pleit voor een actief pluralistische aanpak die zowel gericht is tegen een onhoudbaar geworden interpretatie van de 'neutraliteit', een pragmatische noodmaatregel uit het verleden die nu plotseling en onterecht als burgerlijke deugd wordt voorgesteld, als tegen de gettoïsering van bepaalde religieuze minderheden zoals die vandaag al in Groot-Brittannië aan de gang is. Beide bewegingen kunnen op termijn fataal worden voor het voortbestaan van een open democratische samenleving: *two wrongs don't make one right*.

Guido Vanheeswijck bekijkt de historische en structurele ontwikkeling van twee legitieme modellen van een seculiere samenleving die aan de basis liggen van het actuele debat: moeten we ons vandaag nog laten leiden door twee opties, met name de Franse *laïcité* en de Angelsaksische *diversity* die ooit en ieder voor zich adequate antwoorden op heel specifieke samenlevingsproblemen waren. Vormt, anders gezegd, de principiële strijd tegen de onrechtmatige en verstikkende hegemonie van de rooms-katholieke kerk nog altijd de kern van ons

streven naar een open postmoderne samenleving? Of bevinden we ons nog in de pionierstijd van de jonge Verenigde Staten als toevluchtsoord voor alle in het oude Europa vervolgte en bedreigde godsdiensten en religieuze gemeenschappen? Moeten we vandaag echt kiezen tussen levensbeschouwelijke *pacificatie* en een ‘totale vrijheid van meningsuiting’ of kunnen we met een zekere *empathie* en de daaruit voortvloeiende *wijsheid* een nieuw en beter samenlevingsmodel ontwerpen?

Marc Van den Bossche behandelt een aantal cruciale begrippen als *democratie*, *secularisering* en vooral *conversatie* vanuit de ontwikkeling van het denken van Richard Rorty. Centraal staat hier de term *conversatiestopper*, een plastische omschrijving van alle vormen van dogmatisme, ideologische orthodoxie of gelijkhebbij. Terwijl Rorty nog in 1994 ‘de religie’ als zodanig bestempeld had, maakt hij later een duidelijk en belangrijk onderscheid tussen een atheïsme dat terecht de politieke ambities van de godsdienst afwijst en een atheïsme dat zonder complexen met religie en religieuze praktijken kan omgaan, omdat en in zoverre ze legitiem deel uitmaken van ons democratische samenleven.

Alicja Gescinska tenslotte vraagt zich af of en hoe we wetenschappelijk bevredigende, dat wil zeggen heldere en duidelijk onderscheiden definities kunnen opstellen van begrippen als ‘religieus’, ‘levensbeschouwelijk’, ‘kentekens’ en ‘symbolen’ en, daarmee samenhangend, van ‘neutraliteit’. Ze komt tot de conclusie dat we in het debat over deze termen (en waarden) nog verre van een eenduidige, voor

alle partijen aanvaardbare omschrijving staan, onder meer vanwege de verwarring tussen het uiten van een levenbeschouwelijke overtuiging en een daad, laat staan een ambtelijke maatregel, die door een bepaalde religieuze of filosofische overtuiging zou beïnvloed zijn en daardoor de democratische dienstverlening inderdaad zou perverteren.

Een essay is zowel letterlijk een poging om je eigen ideeën en opinies over een bepaald onderwerp ordelijk en beargumenteerd uiteen te zetten als, door de publicatie ervan, een uitnodiging aan allen die, uitgaande van een gemeenschappelijke observatie van de feiten, tot gelijkaardige, parallelle of tegengestelde conclusies gekomen zijn. Het is nogal evident dat deze tegenstelling niet moet leiden tot een of ander voor beide zijden onbevredigend compromis, bijvoorbeeld een geruststellende maar steriele verzuiling – *cujus regio ejus religio* – maar de basis kan vormen van een synthese die rekening houdt met alle rechtmatige en redelijke verlangens en gevoeligheden. Het is natuurlijk niet de gemakkelijkste weg, maar de enige die uitzicht geeft op een voor beide kampen moeilijke en tegelijkertijd noodzakelijke herijking van de prachtige, veelal abstracte verlichtingsidealen en de rijke, al te vaak verstikkende levensbeschouwelijke tradities.